

הפטרת השבת - בשורת הולדת שמשון

מים ראשונים: הפטרת השבת היא הסיפור על מנוח ואשתו והמלאך המבשר להם על הולדת שמשון ונזירותו.¹ דרשת ההפטרה, היא הזדמנות טובה להתבסס מעולם המדרש על הנביאים, הגם שיש להודות שחלק גדול מהמדרשים נמצא במדרשי התורה. בדרשותיהם על הפרשה או הסדרא (פרשיות ארץ ישראל), הרבו הדרשנים להשתמש ואף לפתוח דרך בדרשות על פסוקים מהנביאים ומהכתובים וזה המקור למדרשי אסופה כמו ילקוט שמעוני על ספרי נ"ך, מדרש תהלים, מדרש שמואל ועוד. גם במקרה שלנו, אין מדרש מיוחד לספר שופטים, ולפיכך לקטנו אחר הקוצרים מדרשים להפטרת השבת. ונפתח בחידה לילדים: איפה נזכר מנוח במגילת רות?

שופטים פרק יג

- (א) וַיִּסְפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיִּתְּנֵם ה' בְּיַד פְּלִשְׁתִּים אַרְבָּעִים שָׁנָה²;
 (ב) וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמְּשֻׁפַּחַת הַדְּנִי וַשְּׁמוֹ מְנוּחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלְדָה:
 (ג) וַיְרָא מְלֶאכֶד ה' אֶל הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הֲנֵה נָא אֶת עֲקָרָה וְלֹא יָלְדָת וְהָרִית וַיִּלְדָת בֶּן:

 (כד) וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמִשׁוֹן וַיְגַדֵּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ ה':
 (כה) וַתְּחַל רֵיחַ ה' לַפְעָמוֹ בְּמַחְנֵה דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֲשֶׁתָּאֵל:

פירוש רמב"ן בראשית מט טז - דן ידין דין עמו מהפלשתים

"דן ידין עמו" - כמו "כי ידין ה' עמו" (דברים לב לו), ארי ידין ה' דינא דעמיה, כלשון "שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד" (תהלים מג א), "ריב אלמנה" (ישעיה א יז). יאמר, כי דן ינקום נקמת עמו, כל שבטי ישראל כאחד.³ והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים, כי בימי שמגר בן ענת החלו (שופטים ג לא), ובימי יפתח כתוב (שם י ז) וימכרם ביד פלשתים, וגם אחרי עבדון בן הילל (שם יב יג), ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה (שם יג א). ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנצחם כלל. ואף על פי שכתוב בשמגר (שם ג לא) ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר, איננה נקמה כי איננה מכה רבה. על כן כתוב בשמשון (שם יג ה) והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים, ולקח נקמת ישראל מהם, כי הרג מהם עם רב, וכל סרני פלשתים המית.⁴

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דעמלק פרשה ב - "ויראהו ... עד דן"

ר' חנינא בן עקביא אומר: חביבה היא ראייתו של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה. שבאברהם לא לבטוהו ובמשה לבטוהו.⁵ באברהם מה הוא אומר? "שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה" (בראשית יג יד). ובמשה מה הוא אומר? "עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך" (דברים ג כז) - עלה והבט וראה.⁶ מנין לכל הבקשות כולן שבקש משה לראות הראהו הקב"ה? שנאמר:

¹ לדמותו ונזירותו של שמשון ומעשיו הקדשנו דף מקביל בפרשה זו - [שמשון](#).

² אנחנו לא מתחילים את ההפטרה בפסוק זה, כי אם בפסוק הבא, מדוע? האם אין הוא מענייננו וקשור לפרקים הקודמים? החלוקה לפרקים היא [נוצרית ומאוחרת, מן המאה ה-12](#), שמי שבנאה מן הסתם לא הכיר או לא חש לסדר ההפטרות. ומנגד, מי שקבע את ההפטרות בסידור, פשיטא שלא הכיר את חלוקת התנ"ך לפרקים. אבל האם אין חלוקת הפרקים במקרה זה נכונה? האם אין פסוק א שייך לנושא?

³ דן ידין את דין עמו - כל עמו - מאויביו וכך גם בשירת האזינו: ה' ידין דין עמו מצריו.

⁴ עפ"י פירוש רמב"ן, פסוק א שייך בהחלט לסיפור של שמשון ומשמש פתיחה לכל העניין. ייעודו של שמשון היא להילחם בפלשתים (עכשיו שהשבועה שאברהם נשבע להם כבר לא עומדת, ראו בהמשך) ולהושיע את ישראל. אז מדוע באמת איננו מתחילים את ההפטרה מפסוק זה? (ומי שסדר הפרקים, יפה עשה). אולי כוונת המסדר היא להתחיל במשפט הפתיחה: "ויהי איש אחד וכו'" ולהתרכז בסיפור מנוח ואשתו ובשורת הולדת שמשון ולא בסיפור שמשון עצמו (כפי שהרחבנו בדף נפרד [שמשון](#)). כך או כך, לא זכתה נבואה זו להתגשם והפלשתים המשיכו לצרור את ישראל בימי שאול (שנהרג במלחמה איתם), אולי דוד השכיל.

⁵ לבטוהו - הטריחוהו כפי שהוא מסביר מיד בהמשך, שאברהם צפה בארץ ישראל מהמקום בו עמד ואילו משה הצטווה לעלות ראש הפסגה. ושניהם ראו אותו הדבר "עד דן". ראו השרש לב"ט במילונים.

⁶ לעומת אברהם, ראייתו של משה נחותה, או לפחות דורשת טרחה רבה יותר, אך בהשוואה עם יהושע היא מקפת וכוללת. ראו הביטוי בספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלו: "את הארץ אשר תראה - מגיד שראה משה בעיניו מה שלא הלך יהושע ברגליו".

"ויראהו ה' את כל הארץ מן הגלעד עד דן" (דברים לד א) - זו ארץ ישראל ... מנין שהראהו אף שמשון בן מנוח? שנאמר: "עד דן" ולהלן הוא אומר: "ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח" (שופטים יג ב).⁷

מסכת סוטה ט ע"ב, י ע"א – תמה ברית אברהם ואבימלך

"והוא יחל להושיע את ישראל" - אמר רבי חמא ברבי חנינא: הוחל שבועתו של אבימלך, דכתיב: "אם תשקר לי ולניני ולנכדי" ... "וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים" - מאי שנא שועלים? אמר רבי איבו בר נגדי א"ר חייא בר אבא, אמר שמשון: יבוא מי שחוזר לאחוריו, ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתו.⁸

במדבר רבה פרשה י סימן ה - "ויהי איש אחד מצרעה"

"איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר" (במדבר ו ב) - זהו שכתוב: "ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח ואשתו עקרה ולא ילדה" (שופטים יג ב).⁹ "ויהי" - אמר ר' לוי: כל מקום שנאמר "ויהי" אינו אלא לשון צער ... "ויהי איש אחד מצרעה" - "ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות".¹⁰

במדבר רבה פרשה י סימן ה - "ואשתו עקרה ולא ילדה ... הנה נא את עקרה ולא ילדת"

"ואשתו עקרה ולא ילדה" - מלמד שהיה מחלוקת בין מנוח לאשתו. הוא אומר לה: את עקרה ולכך אינך יולדת. והיא אומרת לו: אתה עקר ולכך לא ילדתי.¹¹ ... "וירא מלאך ה' אל האשה" - מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה שזכתה לדבר עמה מלאך ולשום שלום בינה לבין בעלה ולהודיעה שהיא עקרה והיא מונעת ההריון ולא בעלה. לכך דבר עמה.¹²

ולפי שראתה במלאך נקראת שמה הַצֶּלְפוֹנִי, שהיתה פונה במלאך. ואין "צלל" אלא מלאך, כמו שאתה אומר: "כי על כן באו בצל קורתני" (בראשית יט ח). להלן שהיה לוט צדיק יותר מאשתו באו המלאכים בצל קורתו ולא בצל קורתה. ברם הכא שבא המלאך אצלה לפי שהיתה צדקת לכך נקראת "הצלל".¹³

⁷ גם אברהם וגם משה עומדים וצופים למרחבי ארץ ישראל ועתיד עם ישראל "עד דן" - עד שמשון משבט דן שיבוא ויכה את הפלשתים עם תום השבועה שנשבע להם אברהם (הפסוק של משה מובא במדרש. לגבי הפסוק של אברהם אשר לא רק צפה אלא הגיע ממש עד דן, ראו בראשית יד יד). ראו, אגב, שכבר במדרש זה מתחלפים שני האזורים המכונים דן, עד ימינו. גם אצל משה וגם אצל אברהם "עד דן" הוא חבל דן הצפוני בסמוך לחרמון ואילו שמשון עליו הם מתנבאים נולד ופועל בנחלת דן שבמרכז הגובלת ביהודה. ראו דברינו [בין ראיית אברהם לראיית משה](#) בפרשת לך לך.

⁸ בדברינו [ברית אברהם ואבימלך](#) בפרשת וירא הבאנו את מדרש בראשית רבה נד ד אשר מבקר את אברהם על הברית שכרת עם אבימלך: "אמר לו הקב"ה: אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני, חייך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות. אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני, חייך כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים ואלו הן: חפני, ופנחס, ושמשון, ושאלו וג' בניו וכו'", היינו שמשון עדיין בתחום השבועה שנשבע אברהם לאבימלך (עד אחרי שאלו, דוד הוא הראשון שנפטר מהשבועה, כך גם מהברית שכרתו יעקב ולבן, דברינו [ברית יעקב ולבן](#) בפרשת ויצא). כך עוד קודם לכן ביציאת מצרים כדרשת מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פתיחתא: "כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך, שנאמר: ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי לניני ולנכדי - ועדיין נכדו קיים". ראו גם יהושע יג ג שלא הוריש את הפלשתים והשאיר זאת לדורות הבאים. אבל עפ"י הגמרא בסוטה בטלה השבועה בימי שמשון וזאת בדרשה על "יחל להושיע" - משום שחוללה השבועה לאבימלך. ופירוש אגדות למהרש"א מצביע על הפסוק שופטים יד ד: "... ובעת ההיא פלשתים משלים בְּשֶׁרְאֵל", היינו שהפלשתים השתלטו על בני ישראל. ונראה שכבר לפני שמשון היו מלחמות עם הפלשתים. אך לעניינינו, האם יש כאן מחלוקת לא רק עד מתי הייתה שבועת אברהם בתוקף, אלא גם אם שמשון הקדים את זמנו אם לאו.

⁹ הקשר הכללי של ההפטרה לפרשה הוא כמובן עניין הנזיר. אך הדרשן מבקש לראות קשר גם ב"איש ואישה" שזוכרים הן בתורה, בדיני קבלת הנזירות, והן בפרשת מנוח ואשתו; איש ואישה שהתבשרו על הולדת הנזיר וכבר משעת ההיריון הצטוו לנהוג בדיני נזירות. שזה דין מיוחד שאינו בתורה. ואם הקשר הענייני רופף, הקשר האסוציאטיבי והלשוני - קיים.

¹⁰ מה הצער שהיה שם? זה שמנוח אומר מות נמות? והרי יפה ענתה אותו אשתו. או שמא הצער הוא חייו הטרניים הצפויים של שמשון ... שוב ראינו באוצר המדרשים (אייזנשטיין) אסתר עמוד 59 שהצער הוא שלא היו למנוח ואשתו ילדים. צער אי-גידול בנים: "אין ויהי אלא לשון קשה ... ויהי איש אחד מצרעה - ואשתו עקרה ולא ילדה (שופטים יג א)". ועכ"פ, במדרשי "ויהי" המקוריים, בראשית רבה מב ג ויקרא רבה יא ז: "המדרש הזה עלה בידינו מהגולה, כל מקום שכתוב ויהי - צרה", לא מופיע ה"ויהי" שלנו וכנראה לא החשיבו אותו לצרה או צער. ראו דברינו [המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה](#) בפרשת לך לך.

¹¹ השו"ע עם יצחק ורבקה "לנוכח אשתו", יעקב ורחל "התחת אלהים אני", שרה ואברהם "אולי אבנה ממנה".
¹² ובהמשך המדרש שם: "ויאמר אליה הנה נא את עקרה ולא ילדת - הודיעה שהיא עקרה ולכך לא ילדה, כדי לשום שלום בינה לבין בעלה, לפי שהיתה מתרעמת על מנוח בעלה על שלא היתה יולדת". וכן הוא במדרש ויקרא רבה ט ט: "בר קפרא אמר: גדול שלום שדיברו הכתובים דברי בדיי בנביאים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו. הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן - אבל למנוח לא אמר כן, אלא: מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר - מכל מקום סמסמים היא צריכא". לאישה אומר המלאך את האמת שהבעיה היא בעקרותה, על מנת שתפסיק להציק למנוח (היא צדקת וצריכה להבין ולקבל), אבל למנוח אין הוא אומר כך (על מנת שלא יגרשה או יטיל בה את האשמה), רק אומר לו שאשתו זקוקה לרפואות (סממנים), היינו אומר לו "חצי סיפור". והכל, להרבות שלום בעולם.

¹³ אז עכשיו אנחנו גם יודעים את שמה של אשת מנוח, שם מלא הַצֶּלְפוֹנִי ושם מקוצר: הַצֶּלֶל (כמו הראל): "אמיה דמשון הצללפוני שמה והיא מיוחסת על שבט יהודה. שנאמר (דברי הימים א ד) ושם אחותם הצללפוני" (במדבר רבה פרשה י).

מסכת סוטה דף ט עמוד ב – "ואל תאכלי כל טמא"

"ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא" (שופטים יג ד) - מאי כל טמא? ותו, עד השתא דברים טמאים קאכלה? א"ר יצחק דבי רבי אמי: דברים האסורים בנזיר.¹⁴

מסכת נזיר פרק ט משנה ה - "ומורה לא יעלה על ראשו"

נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי, שנאמר: "ומורה לא יעלה על ראשו" (שמואל א א). נאמר בשמשון: "ומורה לא יעלה על ראשו" (שופטים יג ה) ונאמר בשמואל "ומורה לא יעלה על ראשו". מה "מורה" האמורה בשמשון – נזיר, אף "מורה" האמורה בשמואל – נזיר.¹⁵ אמר רבי יוסי: והלא אין מורה אלא של בשר ודם! אמר לו רבי נהוראי: והלא כבר נאמר: "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני" (שמואל א' ט"ז) - שכבר היה עליו מורה של בשר ודם.¹⁶

ויקרא רבה פרשה א סימן א – "איש האלהים בא אלי"

"ברכו ה' מלאכיו גיבורי כוח עושי דברו" (תהלים קג כ) – נקראו הנביאים מלאכים. זהו שכתוב: "וישלח מלאך ויוציאו ממצרים" (במדבר כ טז) – וכי מלאך היה? והלוא משה היה! ... ורבותינו אומרים: אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו? "איש אלהים בא אלי ומראהו כמלאך האלהים" (שופטים יג ו) - כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך.¹⁷

מסכת ברכות דף סא עמוד א – "וילך מנוח אחרי אשתו"

¹⁴ כל הדין של "נזירות שמשון" היא דין מיוחד וחד-פעמי שאין לו אחיזה בתורה. ראו דברינו [שמשון](#) בפרשה זו. אין בתורה נזירות לכל החיים ואין ציווי על האם, בהיותה בהריון להקפיד בדיני נזיר בכלל, דיני טומאה בפרט. אין בכלל מצב בתורה שהורים מקדישים את בנם לנזירות. רק האדם יכול להזיר את עצמו. וכאן הדברים סבוכים עוד יותר, שהרי בעוד שאימו של שמשון מצטוות שלא לאכול שום דבר טמא, הוא עצמו נטמא גם נטמא. ראו תוספתא מסכת נזיר פרק א הלכה ה: "ר' יהודה אומר: נזיר שמשון מטמא למתים שמשון עצמו ניטמא למתים" (ראו, לעומת זאת את הגמרא בנזיר דף ט"ז ע"ב שמנסה ליצור מצב שבו אחרי כל קרבותיו ומלחמותיו של שמשון עיסוקו עם נשים - לא נטמא).

¹⁵ אמרנו שאין הורים מקדישים או מזירים ילדיהם והנה חנה, שבאה לאחר שמשון, בסדר המקרא, מקדישה את בנה לה', להיות נזיר לפי שיטת רבי נהוראי. (ומה עם בת יפתח? ראו דברינו [בת יפתח בפרשת בחוקותי](#) שיש שיטות שהייתה מעין נזירה). נטלנו רשות "לפתוח את הפסוקים" המובאים במשנה, משום שההקבלה בין שמשון לשמואל איננה רק מהמילה "מורה", אלא מהביטוי כולו: "ומורה לא יעלה על ראשו" שמופיע בספר שופטים וחוזר במדויק בספר שמואל. השווה עם הביטוי בתורה בפרשתנו: "תער לא יעבר על ראשו" (במדבר ו ה). ולא התפרש במקורותינו איזה נזיר בדיוק היה שמואל. אך מצאנו נזיר נוסף בתנ"ך. הוא אבשלום, שהיה, עפ"י מסורת חז"ל נזיר עולם: "תני: רבי יהודה הנשיא אומר: אבשלום נזיר עולם היה. אחד ל"ב חדש היה מגלח שנאמר (שמואל ב טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל אביו אלכה נא ואשלם את נדרי כי נדר נדר עבדך וגו'" (במדבר רבה ט כד, מסכת נזיר ד ע"ב). וכאן באנו לנושא של נזיר עולם (אבשלום) מול נזיר שמשון (על שמואל אמרנו שאיננו יודעים מה היה), ראו מסכת נזיר פרק א משנה ב: "מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון? נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער ומביא שלש בהמות. ואם נטמא מביא קרבן טומאה. נזיר שמשון הכביד שערו אינו מיקל ואם נטמא אינו מביא קרבן טומאה". והדברים סבוכים ומורכבים ולא באנו אלא לטעום חרצן אחד, זג אחד ומשרת ענבים קלה.

¹⁶ משנה זו שנבחרה לסיים את מסכת נזיר, מסתיימת בדברי אגדה ומוסר (המשקפים את רוח המסכת), בדומה לסיימות של מסכתות רבות אחרות במשנה ובגמרא. ר' יוסי מעלה את האפשרות ש"המורה" שאמו של שמואל אומרת שלא יעלה על ראשו, הוא מורא (פחד) מבשר ודם. חנה מתפללת שלשמואל יהיה מורא שמים בלבד, ולכן, אין כאן בכלל עניין של נזירות! עונה לו ר' נהוראי: מורא בשר ודם היה על שמואל והוא לא נמלט ממנו. שמואל הנביא פוחד משאל בשעה שנצטווה ללכת ולמשוח את דוד (ראו הסיפור שם בשמואל א פרק טז). על כורחק, שהמורה שחנה מדברת עליו הוא התער או מספריים שאסורים לנזיר שהוא מעין מורא שמים, לשמור על דיני נזירות. זה הסיום שבחר ר' יהודה הנשיא למסכת נזיר! ולעניין פחדו של שמואל משאל, ראו גמרא קידושין לט ע"ב, פסחים ה ע"ב, שמחברים את העניין לכלל "שלוחי מצווה אינם ניזוקים" ומסכמים שבמקום שהסכנה או ההיזק שכיח, אין סומכים על הנס. ולעניין מורא בשר ודם ראו מסכת ברכות דף כח עמוד ב: "כשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו ... אמרו לו: רבינו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו: עד כאן? - אמר להם: ולוא! תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם". ראו שם סיפור זה במלואו ואנו קצרנו מאד.

¹⁷ אשתו של מנוח מוצגת, במקומות מסוימים, כאישה פשוטה שלא יכלה להבחין בין נביא (איש א-להים, אדם קדוש, בשר ודם) ובין מלאך (שליח השכינה). לא כך מדרש זה ומקבילותיו (בראשית רבה סח יב, במדבר רבה טז א, תנחומא שלח לך סימן א ועוד) אשר מונים את אשת מנוח ברשימה מכוונת של אנשים שכינו את הנביאים מלאכים, במובן הפשוט והארצי של מי שנשלחו למשימה (מלאכה) שהיא שליחות. זאת ועוד, לנביאים היה אכן מראה נשגב ומרשים ולא בכדי נקראו "איש הא-להים". ראו במדבר רבה י ה: "ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד - מכאן שלא היתה שורה השכינה אלא על בעלי מראה". מדוע שאשת מנוח תיחשב לפחותה מאברהם אבינו?

אמר רב נחמן: מנוח עם הארץ היה, דכתיב: "וילך מנוח אחרי אשתו". מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: אלא מעתה גבי אלקנה, דכתיב: "וילך אלקנה אחרי אשתו",¹⁸ וגבי אלישע דכתיב: "ויקם וילך אחריה" (מלכים ב ד), הכי נמי אחריה ממש? אלא - אחרי דבריה ואחרי עצתה, הכא נמי - אחרי דבריה ואחרי עצתה.¹⁹

במדבר רבה פרשה י סימן ה – "נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים"

"ויואמר מנוח אל מלאך ה' נעצרה נא אותך" א"ל מנוח: עצורים היינו ... "כי עצור עצר ה' בעד כל רחם" (בראשית כ) ואתה בשרתנו בהרווחה. נעשה עמך יום טוב ... "ביום השמיני עצרת תהיה לכם". (במדבר כט) "ונעשה לפניך גדי עזים" ... לפי שאין שמחה אלא בבשר. "ויואמר מלאך ה' אל מנוח אם תעצרני לא אוכל בלחמך" - אמר לו המלאך: אין דרך נביאי ה' לקבל שכר על נבואתם ... "ואם תעשה עולה לה' תעלינה" - רמז לו המלאך שצריך להעלות עולה לה' על בשורה טובה, כשם שעשה אברהם בשעה שא"ל הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת", מיד בנה אברהם מזבח על בשורה טובה, שכן כתיב: "ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו".

"כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא" - למה נאמר? לפי שאשתו אמרה לו: "מראהו כמלאך ה' נורא מאד", היית סבור שהכיר בו מנוח שהוא מלאך. ואעפ"כ היה מְזַמְנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה? לכך נאמר: "כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא" - לכך היה מזמנו לאכול. אבל אילו היה יודע שהיה מלאך, אינו אומר לו שיאכל, שבקי היה שאין אכילה למעלה. ולמה לא הכיר בו? מכאן אתה למד: בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב"ה, רוח הקודש שהיתה שורה עליהם היתה נותנה להם אימה בעיני רואיהם, שהכל מתיראים מהם שהיו דומים למלאכים. ולמה אכלו המלאכים שבאו לבשר את שרה בהריון וזה לא רצה לאכול? לפי שאותם מלאכים כשנתראו תחילה לאברהם, כדמות עוברי דרך נתראו לו. והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול. והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסניים ואכלו עמו. ואחר שאכלו אמרו שליחותן ולא נראה הדבר שיקבלו שכר על שליחותן. אבל זה המלאך בתחילה אמר שליחותו, ואילו היה אוכל עמו, היה נראה כאלו קיבל שכר על שליחותו. לכך נמנע מלאכול.

"ויואמר מנוח אל מלאך ה' מה שמך" - לפי שלא הכיר בו שהיה מלאך, לכך שאל לו על שמו. "כי יבוא דברך וכבדונך" - א"ל מנוח: אמור לי שמך, כדי שאשאל באיזה מקום אמצאך בעת שיתקיים נבואתך וניתן לך דורון ... "ויואמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי" - אמר לו המלאך: אין אתה צריך לידע שמי, שאין סופך שתראני עוד לעולם. זהו שכתוב: "והוא פלאי" - על עצמו אמר לו, שהוא יהיה מכוסה ממנו שלא יראנו עוד לעולם, כמו שאתה אומר: "פליאה דעת ממני" (תהלים קלט). דבר אחר: "והוא פלאי" - א"ל המלאך: איני יודע לומר לך שמי, שלפי השליחות ששולח הקב"ה אותנו קורא לנו שם. הוי: "והוא פלאי" - לפי פליאה ופליאה שעושה על ידינו הוא קורא לנו שם. דבר אחר: "והוא פלאי" - שם שמו המלאך פלאי לפי שליחותו; הוא בא להזיר את שמשון ... "כי נזיר אלהים יהיה הנער". לכך קרא שמו "פלאי" כענין שאמר הכתוב: "איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'".

שבת שלום

מחלקי המים

¹⁸ כבר העירו רבים וטובים שאין פסוק כזה, אלא: "וילך אלקנה הרמתה על ביתו" (שמואל א ב יא). ראו עיונים בשטיינזלץ בגמרא שם שמציין שאין זה מקרה יחיד ויש לא מעט מקרים של שיבושים כאלה, אם מציטוט פסוקים בע"פ מסיבות שהיו "מסורות עתיקות בידי חכמים" שהגם שאינם פסוקים, השתמשו בהם כמטבעות לשון. ראו גמרא סנהדרין קג ע"ב ציטוט נוסף של פסוק שאיננו במקרא שלפנינו: "מפני מה לא מנו את מיכה? - מפני שפיתו מצויה לעוברי דרכים, שנאמר: כל העובר ושב אל הלוים".

¹⁹ רב נחמן שאומר שמנוח היה עם הארץ, טענתו היא משום דרכי צניעות שאין זה צנוע ללכת אחרי אישה. ראו בגמרא שם: "אחורי ארי ולא אורי אשה". רב נחמן בר יצחק מוכיח שאי אפשר לומר שאחרי אשתו זה במובן הפיסי והמילולי, אלא חייבים לומר שזה במובן ההתנהגותי-רוחני שהלך אחר דבריה ועצתה. בכך שוב מתעצמת דמותה של אשת מנוח כמובילה את כל האירוע. ראו גם משנת רבי אליעזר פרשה טו עמוד 292: "... שכן הגר רואה חמשה מלאכים. על כל אמירה מלאך, והם חמש אמירות ... אליעזר עבד אברהם לווהו כמה מלאכים ... יוסף, קטנן שלשבטים, ראה שלשה מלאכים ... אשת מנוח ראת המלאך שלשה פעמים. ראשון, וירא מלאך ה' אל האשה. שנית, ויבא מלאך ה' עוד אל האשה. שלישית, ויקם וילך מנוח אחרי אשתו. אבל מנוח מה הוא אומר לאשתו? מות נמות כי אלהים ראינו".